

УДК 343.98

Р. Х. Бічурін

ОСОБЛИВОСТІ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВБИВСТВ ІЗ ХУЛІГАНСЬКИХ МОТИВІВ

На підставі аналізу практики органів досудового слідства, наукової літератури запропоновано деталізацію основних положень тактики проведення слідчого експерименту під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів.

Ключові слова: слідчий експеримент, умисне вбивство, хуліганський мотив, криміналістична тактика, розслідування вбивств.

Постановка проблеми. Розслідування тяжких злочинів проти життя та здоров'я особи, в першу чергу, має бути спрямоване на збирання, дослідження й оцінку доказової інформації. На стадії досудового розслідування така діяльність відбувається у формі слідчих або розшукових дій (ст. 223 КПК України). У слідчій практиці нерідко виникає необхідність перевірити зібрану інформацію або слідчу версію. Це можливо як за допомогою зіставлення з іншими наявними доказами, так і через отримання нових. При цьому існують слідчі дії, спеціально призначені для перевірки отриманих доказів. До групи так званих «перевірочних» слідчих дій, зокрема, належить і слідчий експеримент.

© Бічурін Р. Х., 2015

Стан дослідження. У криміналістичній літературі досить повно висвітлено загальну тактику проведення слідчого експерименту, що досліджувалося у працях Л. Є. Ароцкера, Р. С. Белкіна, О. М. Васильєва, Н. І. Гуковської, В. О. Коновалової, В. Г. Лукашевича, Н. О. Селіванова, Л. А. Соя-Серко, С. С. Степичева, В. М. Стратонова, В. І. Теремілова, В. Ю. Шепітька тощо.

Важливість досліджень учених є беззаперечною, але під час розслідування умисних убивств, вчинених із хуліганських мотивів, ця слідча дія має певну специфіку, яка потребує додаткового висвітлення. Особливо гостро постає питання необхідності проведення слідчого експерименту саме під час розслідування зазначеного різновиду вбивств, бо такі злочини характеризуються значною суспільною небезпекою.

Злочинні дії носять все більш зухвалий характер, учиняються у громадських місцях, частіше супроводжуються жорстоким побиттям потерпілих, знущанням над ними, знищенню майна, мають яскраво виражену руйнівну спрямованість. Також окреслилася тенденція підвищення ступеня суспільної небезпеки за рахунок скоєння зазначених злочинів групами осіб, які все частіше характеризуються досить високим рівнем згуртованості та організованості злочинців. Їхні діяння нерідко пов'язані з політичними і міжнаціональними конфліктами, переростають іноді в масові заворушення, погроми, підпали. У багатьох випадках є очевидці злочину. Проте іноді вони знаходяться у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, що тягне за собою втрату пам'яті, зокрема про окремі епізоди злочину.

Звідси випливає і актуальність теоретичної розробки проблем, пов'язаних із проведенням слідчого експерименту під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів, бо деякі питання потребують подальшого розширення та деталізації, особливо зважаючи на прийняття нового КПК України. Таким чином, **метою** цієї статті є розроблення практичних рекомендацій із тактики проведення слідчого експерименту під час досудового розслідування зазначеного різновиду умисних убивств.

Виклад основного матеріалу. У цій категорії кримінальних проваджень слідчий експеримент може проводитись як з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, так і для проведення необхідних дослідів чи випробувань. Слідчий експеримент проводиться відповідно до правил ст. 240 КПК України. Він допускається за умови, якщо при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкоди.

Щоб визначити специфічні риси слідчого експерименту саме під час розслідування вбивств з хуліганських мотивів необхідно виділити

організаційні дії, пов'язані з підготовкою і безпосереднім проведенням слідчого експерименту, які спрямовані на з'ясування обстановки та обставин події злочину. Вони мають виключно важливе значення у зв'язку з тим, що умови реконструкції обстановки події, розміщення відповідних об'єктів, проведення складних дослідних дій вимагають ухвалення організаційних рішень.

На наш погляд, підготовка до проведення слідчого експерименту у провадженнях про вбивства з хуліганських мотивів вимагає обов'язкового складання письмового плану, оскільки слідча дія завжди пов'язана з вирішенням складних питань, які складають тактичний, логічний, психологічний та організаційний комплекс дій [1].

З метою підвищення рівня проведення слідчого експерименту склались загальні та окремі типові системи його підготовки і провадження. Окремі відбивають специфіку того або іншого експерименту у справах різної категорії. Загальну типову систему можна навести двома етапами: а) підготовка до виїзду на місце слідчого експерименту; б) підготовка після прибуття на місце слідчого експерименту (до його початку).

Дії підготовчого характеру, здійснювані до виїзду на місце проведення слідчого експерименту, включають: визначення мети слідчого експерименту; визначення змісту і способів проведення дослідів; встановлення їх черговості; визначення умов виробництва слідчого експерименту (час, місце, астрономічні і метеорологічні умови); визначення кола учасників слідчого експерименту: підозрюваних, свідків та черговість проведення з ними зазначеної слідчої дії (як правило, починаючи з тієї особи, яка дає найбільш повні та правдиві показання); підшукування інших осіб, учасників експерименту (поняті, спеціалісти) [2]; підготовка умов участі свідків, підозрюваних (щодо фізичної і психологічної можливості їх участі в експерименті), підготовку предметів (речових доказів, макетів, манекенів тощо), необхідних для відтворення обстановки, окремих вузлів і деталей події; перевірку стану і готовності комплекту засобів криміналістичної техніки; підготовку комунікаційних засобів для учасників; забезпечення засобів безпеки слідчого експерименту, особливо якщо місцем події є громадські місця, що є характерним саме для скоєння умисних убивств із хуліганських мотивів, потрібно забезпечити відсутність сторонніх осіб під час провадження слідчої дії (огорожування ділянки, встановлення сигнальних пристроїв, тощо); складання плану слідчого експерименту, графічної схеми місця і процесу його проведення.

Підготовчі дії, що проводяться після прибуття на місце слідчого експерименту до початку його проведення, охоплюють: отримання відомостей про зміни, що сталися в обстановці місця проведення слідчої дії, і вирішення питання про необхідність відновлення (відтворення) матеріальної обстановки; забезпечення охорони обстановки

місця проведення слідчого експерименту і безпеки його учасників; фотографування обстановки в первинному виді (до слідчого експерименту) [1]; безпосереднє вирішення питання про засоби зв'язку і сигнали між учасниками слідчого експерименту; вирішення питання про допуск до участі в експерименті зазначених раніше осіб; інструктаж учасників.

На робочому етапі слідчого експерименту необхідно: встановити послідовність дій, що будуть демонструватися (спочатку хуліганські дії – потім механізм скоєння вбивства чи навпаки); який опір чинила жертва і які могла заподіяти ушкодження злочинцю; місце, де знаходилось знаряддя злочину, інші речі, що мають значення, сліди крові та інші сліди, адже завдання слідчого експерименту – не тільки перевірити відомі обставини, а й намагатись знайти нові дані (якщо під час слідчого експерименту будуть знайдені речі та документи, інші сліди злочину, вони мають бути оглянуті на місці проведення слідчої дії з відповідною фіксацією в порядку, визначеному у ст. 237 КПК України); перевірити обставини не тільки вбивства, а і хуліганського мотиву (прагнення особи до самоствердження, самовираження себе в нахабстві, неповазі до інших).

Ще однією важливою особливістю слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких у минулому відбувалася досліджувана подія. Тому перш ніж проводити дослідницькі дії, необхідно відтворити (реконструювати) обстановку, у якій вони проводилимуться. Ступінь реконструкції залежить від характеру експерименту, обстановки, у якій він здійснюватиметься, від можливостей реконструювання. Недотримання цієї умови розцінюється як порушення вимог кримінального процесуального закону, що спричиняє втрату доказового значення одержаних даних [3, с. 271].

Якщо виникла необхідність перевірити й уточнити експериментальним шляхом відомості, що містяться в показаннях декількох осіб, така перевірка проводиться окремо щодо кожної особи у присутності різних понять. Неприпустимо перевіряти й уточнювати показання групи осіб, оскільки втрачається сама суть цієї слідчої дії, а її результати не матимуть доказового значення [3, с. 265].

У криміналістичній літературі значну увагу приділяють технічним аспектам фіксації доказової інформації під час слідчих дій. Водночас заслуговує на увагу методологічна основа фіксації слідчого експерименту під час розслідування вбивств. Процедура проведення слідчого експерименту передбачає достатньо оригінальне поєднання методів пізнання з метою перевірки наявної інформації [4]. Так, слідчий експеримент передбачає можливість використання специфічного методу отримання інформації, що дозволяє виявляти та встановлювати дані, не доступні іншим процесуальним формам одержання доказів. Таким методом є зіставлення показань про пов'язані з певним місцем обставини злочину, з фактичною обстановкою на цьому місці,

показаною слідчому особою, яка дала показання. Цей метод є різновидом методу порівняння, який є основою для перевірочних слідчих дій [3, с. 271]. Це є особливо важливим під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів.

Неодмінною умовою ефективності та вірогідності результатів слідчого експерименту також є дослідження і фіксація фактичної обстановки місця події для підтвердження правильності показань, що перевіряються [5, с. 53–80]. Вивчення розташування місця, об'єктів та орієнтирів, зазначених особою, показання якої перевіряються, входить у зміст методу зіставлення. Очевидно, що використання такого достатньо складного методу перевірки даних (зіставлення), результатом якого є утворення криміналістичної моделі події, вимагає застосування відповідних способів фіксації.

На нашу думку, основним критерієм у виборі останніх є їх здатність наочно ілюструвати отриману інформацію. Так, якщо під час слідчого експерименту відбувається реконструкція розташування учасників події у певний момент часу, то такі результати описати словами в протоколі достатньо складно, а іноді й неможливо. Простіше в цьому випадку скласти схему, план або здійснити фотозйомку. Перевага такого способу дії полягає у спрощенні подальшої оцінки результатів слідчої дії. Адже фототаблиця у порівнянні з протоколом має очевидний плюс у формуванні уявлення про просторове розташування учасників події, особливо під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів. Її можна розглядати як різновид криміналістичної моделі [6, с. 123]. На відміну від схеми або масштабного плану, вона є результатом застосування науково-технічного засобу – фотоапарату.

В майбутньому під час проведення слідчих або розшукових дій можливе застосування науково-технічних засобів, які дозволяють утворювати цифрові графічні 3D-моделі об'єктів, що досліджуються. Цифрова графічна 3D-модель може бути отримана за допомогою лазерного 3D-сканера. Всі дво- та тривимірні зображення місця події в необхідному ракурсі та з поясненнями можуть роздруковуватися за допомогою принтера, з подальшим їх оформленням у вигляді відображень тривимірної моделі місця події, фототаблиць, планів місця події. Відповідні файли результатів лазерного сканування та фотозйомки, записані на оптичний диск, можуть додаватися до протоколу. Так, графічні способи фіксації слідчого експерименту під час розслідування вбивств із хуліганських мотивів можуть бути особливо вагомими, коли підозрюваний вказує на деталі обстановки, знання яких свідчить про його винну поінформованість щодо обставин досліджуваної події; або декілька підозрюваних під час окремо проведених перевірок їх показань на місці події вказують на одні й ті самі деталі обстановки, що також свідчить про їх винну поінформованість.

Такі об'єкти на місцевості виступають орієнтирами, оскільки дозволяють упізнати фрагмент місцевості, зіставити показання декількох співучасників. Графічна фіксація доцільна й у випадку коли особа, показання якої перевіряються, вказує на деталі обстановки, що не збереглися на момент проведення слідчої дії [7, с. 364].

Графічні моделі під час проведення слідчого експерименту є необхідними не тільки для фіксації просторового розміщення предметів на місці події, а й для документування зовнішнього вигляду цих предметів. Відомі випадки, коли під час проведення слідчого експерименту були виявлені сліди, що пов'язані з подією злочину, наприклад, речі, які належали потерпілому за кримінальним провадженням про вбивство.

Щодо події вбивства, яка перевіряється, отримані результати слідчого експерименту можуть бути позитивними (обставини події підтверджуються) або негативними (обставини події не підтверджуються).

Оцінка негативних результатів експериментів досить складна. Негативний результат дозволяє дійти висновку про те, що передбачуваного явища не було, воно не можливе. При цьому мають бути дотримані вимоги багатократності дослідів і варіативності, щоб була абсолютна впевненість у тому, що це неможливо для всіх людей, а не тільки для обраних слідчим виконавців експериментальних дій. Якщо експериментатором перевіряються будь-які свідчення, то особа, що затверджує про виконання нею певних дій, разом із іншими учасниками має бути піддана відповідному випробуванню. Можливо, особа має здібності, навички, вміння, володіє вправністю, силою, які перевершують можливості інших людей. Діагностичні експерименти доцільно проводити за участю і за консультації психолога, який допоможе слідчому врахувати все різноманіття явищ, здатних вплинути на результати дослідів [8, с. 82]. Специфічною особливістю хуліганських дій під час скоєння вбивства є те, що причина злочинного діяння, як правило, завжди є внутрішня, вона в самому діючому суб'єкті, в його намірах, проявах його волі, тому вчинені дії зовсім не викликані збігом конкретних обставин, логічно не обґрунтовані і не обумовлені цими обставинами.

Позитивні результати експериментів дозволяють дійти висновку про те, чи відбулися досліджувані явища в дійсності. Можливість бачити, чути, виконувати певні дії сама собою не доводить, що ця особа дійсно бачила, чула, зробила щось. Не доводять це і суб'єктивні можливості випробуваного, підтверджені експериментом. Висновок буде правомірним, якщо він заснований на сукупності наявних доказів, а не на ізольованій оцінці результатів експерименту.

Підводячи **підсумок**, потрібно зазначити, що під час проведення слідчого експерименту при розслідуванні умисних вбивств з хуліганських мотивів необхідно дотримуватися таких умов, як обмежена

кількість учасників експерименту, проведення експерименту в умовах, максимально наближених до тих, в яких відбувалася подія або мав місце факт, що перевіряється, багаторазовість проведення однорідних дослідів, проведення дослідів у декілька етапів.

Наведені особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування умисних вбивств із хуліганських мотивів можуть бути включені до складу відповідної окремої криміналістичної методики, побудованої з урахуванням умов дії нового КПК України. Ці положення можуть бути використані у науковій діяльності, педагогічному процесі під час викладання криміналістики та у практичній діяльності органів досудового розслідування. Розвиток та удосконалення цих рекомендацій є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Список використаних джерел: 1. Следственные действия. Криминалистические рекомендации. Типовые образцы документов / под. ред. В. А. Образцова. – М. : Юрист, 1999. – 501 с. 2. Закатов А. А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А. А. Закатов, Ю. Н. Оропай. – Київ : РИО МВД УССР, 1980. – 104 с. 3. Сокиран Ф. Н. Особливості тактики психологічного впливу на обвинувачених при відтворенні обстановки і обставин подій / Ф. Н. Сокиран // Теорія оперативно-службової діяльності правоохоронних органів України. – Львів : Львів. ін-т внутр. справ при Нац. Акад. внутр. справ, 2000. – С. 265–271. 4. Образцов В. А. Выявление и изобличение преступника / В. А. Образцов. – М. : Юрист, 1997. – 336 с. 5. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений / И. М. Лузгин. – М. : Юрид. лит., 1981. – 152 с. 6. Белкин Р. С. Теория и практика следственного эксперимента / Р. С. Белкин. – М. : ВШ МВД СССР, 1959. – 169 с. 7. Роман А. Н. Цифровые записи как вещественное доказательство в судебно-следственной и экспертной практике / А. Н. Роман // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. – 2010. – Вип. 10. – С. 364–370. 8. Меркулова М. В. К вопросу об оценке результатов проверки показаний на месте / М. В. Меркулова // Вестник криминалистики. – 2013. – № 1. – С. 82–86. 9. Кримінальний процесуальний кодекс України : закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

Надійшла до редколегії 24.03.2015

Бичурин Р. Х. Особенности следственного эксперимента при расследовании убийств их хулиганских побуждений

На основани анализа практики органов досудебного следствия, научной литературы предложена детализация основных положений тактики проведения следственного эксперимента при расследовании убийств из хулиганских побуждений.

Ключевые слова: следственный эксперимент, умышленное убийство, хулиганский мотив, криминалистическая тактика, расследование убийств.

Bichurin R. K. Features of an investigative experiment while investigating murders of hooligan motives

On the basis of the practice analysis of pre-trial agencies, scientific literature the author offers the detailing of the main provisions of the tactics of conducting an investigative experiment while investigating murders of hooligan motives.

It is emphasized that murders of this kind are characterized by a significant social danger. Criminal acts are of daring nature, committed in public places, accompanied by brutal beating of victims, destruction of property. The tendency of increase of the degree of public danger by committing these crimes by groups, which are characterized by relatively high levels of cohesion and organization of criminals, is also outlined. Their actions are often linked to political and ethnic conflicts, sometimes escalating into riots, arsons. These conditions greatly affect the specificity of training and conduction of the investigative experiment.

Stated investigative action can clearly refute false testimony of the suspect or becomes an important way of checking testimony of a witness, suspect, and in many cases plays a crucial role in establishing the truth in criminal proceedings.

It is noted that there are difficulties to establish the hooligan motives of a murder in the investigative practice that would takes place only, when the perpetrator deprives another person of life due to obvious disrespect for the society, disregard of universal rules of coexistence and morality, as well as without any reason using a minor issue, which is a determining factor.

Taking into consideration the above, the author has formulated recommendations on training the direct conduction and fixing the results of the investigative experiment while investigating the stated category of crimes.

Keywords: investigative experiment, murder hooligan motive, forensic tactics, investigation of murders.